

Kritik af E. Rapps Opfattelse af det forchristelige Kors
og Christi Monogram som Symboler paa Soldyrkelsen.

Af Dr. L. Müller.*)

Efter den Afhandling om religiøse Symboler fra Oldtiden, som jeg forelagde Videnskabernes Selskab i 1864, er der i Tydskland udkommet et Skrift, hvis Indhold dreier sig om det vigtigste af de Symboler, der vare Gienstand for min Under søgelse. Det er en Afhandling af Dr. Edward Rapp i Bonn, med Titlen *Das Labarum und der Sonnen-Cultus*, som er optagen i det sidst udkomne Hefte (XXXIX—XL) af *Jahrbücher des Vereins von Alterthumsfreunden im Rheinlande* (S. 116—145) og tillige udgiven særskilt.

I dette Skrift er den Mening udviklet, at Christi Monogram har existeret længe før Christus som et helligt Tegn, navnlig som et Symbol paa Soldyrkelsen, og at det især er paa Grund heraf, at Constantin den Store anbragte det paa det romerske Riges Fane. For at godtgjøre dette, søger Forf. at vise, at Korset, som efter hans Anskuelse er en oprindelig Bestanddeel af dette Monogram, i Oldtiden, fra Midten af Asien til det vestlige Europa, har været anvendt som et Symbol paa Solen, og at man paa forchristelige Mynter fra forskellige asiatiske Lande finder Tegn af Lighed med Christi Monogram, som ligeledes synes at have havt Hensyn til Soldyrkelsen. Ved at optage dette Tegn skulde Constantin, der ligesom hans Fader antages at have været Soldyrkelsen hengiven, have havt til Hensigt saavel at tilfredsstille de Christne, der i Tegnet kunde finde baade Begyndelsesbogstaverne af Christi Navn og Korset, som at vinde de talrige Tilhængere af Soltienesten i det romerske Rige.

*) Meddelt i Mødet den 30te November. s. S. 226.

Dette Emne forekommer mig at have Krav paa Opmærksomhed. Korset er et religiøst Tegn, der naaer ligesaa høit op i Tiden som vi have Levninger tilbage af den menneskelige Cultur, og der er intet af Oldtidens hellige Symboler, der har havt en saadan Udbredelse, da det fra Asiens Indre, hvor det havde sit Udspring, blev forplantet baade mod Vest over Nord-Afrika og Europa, og mod Øst til China, Japan og formodentlig ogsaa Amerika, og saaledes vandrede Jorden omkring. Man kan ikke afvisø Tanken om, at der har fundet en Sammenhæng Sted mellem dette Tegn og Christendommens Symbol. Hvad Tegnet oprindeligt har betydet, hvilken Idee der har ligget til Grund for Korsformen, er et Spørgsmaal af megen Interesse. Og med Hensyn til Christi Monogram, som i de 4 første Aarhundreder var de Christnes Hovedsymbol, vilde det ligeledes være interessant, om det kunde paavises, at det var et fra Fortiden stammende religiøst Tegn.

Dr. Rapps Anskuelser om Korsets og Christi Monograms Oprindelse og Betydning lade sig ikke forene med Indholdet af min Afhandling¹⁾. Jeg er kommen til det Resultat, at Korset oprindeligt har betegnet Guddoms-Begrebet og derpaa er blevet anvendt som et Symbol for meget forskellige Guddomme, idet jeg derhos med Hensyn til dets Figur har fremsat og søgt at begrunde den Conjectur, at det er opstaaet ved en Reduction af Liniernes Antal i den stierneformede Figur, der har været Ursymbolet og skullet udtrykke Ideen om Gud som Midtpunktet af Alt. Blandt de med Korset sammensatte Symboler, der ere omhandlede af mig, findes der ikke noget Tegn, som svarer til Christi Monogram, skjøndt det var Hensigten at give en Oversigt over alle disse Symboler hos Oldtidens Culturfolk. Dersom den tyske Forfatters Anskuelser ere rigtige, maa altsaa den

¹⁾ Religiøse Symboler af Stjerne-, Kors- og Cirkel-Form hos Oldtidens Culturfolk, i Vidsk. Selsk. Skr. 5te Række, hist. og philos. Afd. 3 B. S. 57—150.

Forklaring afvises, som jeg har givet af Korsets Betydning og Oprindelse, og da maa Christi Monogram optages blandt den hedenske Oldtids Symboler. Men jeg troer, at man ved en nærmere Undersøgelse vil finde, at Dr. Rapps Mening er uantagelig. Det er min Hensigt, at vise dette.²⁾

Hovedpunkterne i Afhandlingen, paa hvilke Formeningen om den oprindelige Betydning af Christi Monogram og om Hensigten med dette Tegns Anbringelse paa Constantins Labarum støtter sig, ere: 1) at Korset i Oldtiden har været et Symbol paa Solen, og 2) at der før Christi Tid har eksisteret et helligt Tegn af samme Form som Christi Monogram. Jeg skal drøfte disse Punkter hvert for sig, saaledes, at jeg fra forskellige Steder i Afhandlingen uddrager det, der kan tiene til at belyse eller støtte Forf.'s Anskuelse, men tillige saa vidt muligt følger Gangen i Afhandlingen med Hensyn til ethvert af dem.

Hvad først Korset angaaer, anseer Forf. det for et med Hiulet identisk Symbol (see nærmere nedenfor) og udleder dets solare Betydning af forskellige Fremstillinger paa Monumenter og Mynter fra Asien, Ægypten og de vesteuropæiske Lande.

Forf. henviser først til det med en Ring forbundne Kors, det saakaldte asiatiske Hankekors, der forekommer paa Cyperns Mynter.³⁾ Han antager, at den paa Adversen af nogle af disse Mynter afbildede Guddom, som med begge Hænder holder en rundagtig Gienstand foran sig, forestiller "en Tidens

²⁾ Forf. har i en Anmærkning paa den første Side citeret Titelen paa min Afhandling, men har ikke anført noget af dens Indhold eller noget Sted taget Hensyn til den, formodentlig paa Grund af sit Ubekjendtskab med det danske Sprog. Der har i Numismatic Chronicle N. S. Vol. V (1865) været meddeelt et Uddrag af Skriftet, men uden nogen Bedømmelse. Jeg har ikke fundet det omtalt andre Steder.

³⁾ Disse Mynter omtales som henhørende til Marthus, Cilicien og Lydien (Lycien? S. 25, 5); men de ere prægede i Marium og andre Byer paa Cypem, som Hertugen af Luynes og Waddington have viist; see mine Afhandlinger a. St. S. 78 Anm. 9 og S. 173 Anm. 4.

Gud, den Verden omkredsende Sol", og gjør den Bemærkning, at man undertiden træffer "en straalende Sol" i Midten af Ringen (S. 4-5, jvfr. S. 25-26 Taf. s-t). Men det er en

1

Gudinde, efter Rimelighed Astarte med en himmelfalden Steen (Stierne)⁴), der er afbildet paa de anførte Mynter, og det indeni Ringen, som skulde være Solens Tegn, er et cyprisk Bogstav (see Fig. 1)⁵).

Forf. søger dernæst en Støtte for sin Anskuelse deri, at Korset findes anbragt paa Heste, hvilke han betragter som helligede til Solen. De Exempler, der anføres, ere: en Hest med et Kors paa Bagdelen, der undertiden forekommer i Præget paa Mynter fra galliske og britiske Folk; Hestene, der ere mærkede med Hankekors, i en Procession, afbildet paa en ved Cære i Etrurien funden Sølvskaal⁶); Hestene for den forgudede Herakles's Quadriga, af hvilke den nærmeste bærer et i en Cirkel indesluttet Kors, i Maleriet paa en græsk Vase (S. 8).⁷ Med Hensyn hertil er følgende at bemærke. Det er ikke "Sol-Hercules", som Forf. udtaler sig, der er fremstillet paa Vasemaleriet, men Heros'en Herakles, som, efter at have tilendebragt sine Arbejder, paa Gudernes Vogn føres op til Himlen; hans Beskytterinde Athene staaer ved hans Side og holder Hestenes Tøiler.⁸ Der lader sig ikke anføre nogen afgjørende Grund for, at det er Solgudens Heste, som bære det hellige Mærke i Processionen paa den etruske Skaal; Mulæslerne, som her trække Vognene,

⁴) See min Afh. om Hermes-Stavens Oprindelse a. St. S. 173-174 under 2.

⁵) See Luynes Num. et inscr. Cypristes p. 6, pl. I, 5. Der findes paa disse Mynter ogsaa andre cypriske Bogstaver indeni Ringen.

⁶) I Texten hedder det: *Malereien auf etruskischen Vasen, welche bei Caere gefunden worden.* Dette er en Feiltagelse.

⁷) Forf. anfører her, at den sasanidiske Konge tilhest, der er udhugget i Relief (ikke "en Rytterstatue"), paa en Klippevæg ved Tak-i-Bostan, ligeledes har det sidstnævnte Mærke paa sin Hest. Dette er urigtigt; det er et ganske andet Tegn, Hesten bærer; see min Afh. S. 105.

⁸) Paa et andet græsk Vasebillede finder man Korsets Tegn paa Dioskurernes Heste; see min Afh. S. 68 Anm. 32.

ere mærkede med det samme Tegn, og disse Dyr vides ikke at have været helligede til Solens Gud. Hvad de barbariske Folks Mynter angaaer, kan det vel antages, at Hesten er fremstillet med dette Mærke som et til Solgudens Tieneste viet Dyr; men heraf følger ikke, at Tegnet har været Solens Symbol. Solens Gud var hos disse Folk, som det synes, ikke en Gud af underordnet Rang, som Helios og Phoebus, men, ligesom i Asien, den øverste Guddom, hvis Virksomhed ikke var indskrænket til Solen; han kunde altsaa karakteriseres ved andre Symboler end Soltegnet. Overhovedet er det ikke nødvendigt, at opfatte Mærket paa Hestene i disse og lignende Fremstillinger som et særeget Tegn for en bestemt Gud; det kan være et Tegn paa Helligelse i Almindelighed, anbragt for at tilkiendegive, at Hestene ere Gudernes eller viede til Gudernes Tieneste.

Ogsaa i Ægypten skulde ifølge Forf.'s Mening Solen være bleven symboliseret ved et Kors, hvilket man, som han ytrer, kan see af en Mængde Hieroglypher i Wilkinsons Værk, saavel som af et Skrift af Gliddon om det gamle Ægypten. Der henvises til forskellige Afbildninger hos disse og andre Forfattere. I nogle af disse har Forf. antaget den firdeelte Kreds i Hieroglyphskriften for Solhulet; den er et Symbol paa beboet Land eller Stad.⁹⁾ Guden Amon-Chem, der repræsenterer det avlende Princip, skulde paa et Monument være fremstillet med "det skraae Solkors" paa Brystet; men det, man seer paa Brystet af denne Figur, er ikkun, som det synes, to hinanden krydsende Striber eller Bræmmer paa Klædedragten, ikke noget særeget Tegn. De øvrige Fremstillinger, der anføres, vedkomme enten ikke Solens Guddom eller indeholde ikke noget Korstegn.¹⁰⁾

⁹⁾ See min Afhandling S. 110 Anm. 22.

¹⁰⁾ Dette sidste er Tilfældet med Fremstillingen af Gudinden Neith, der citeres af Kreuzers Symbolik, og Sphinxen med Solhulet paa en af Hadrian i Ægypten præget Mynt. Afbildningen af denne Mynt paa Tavlen Fig. I er urigtig; i Zoëgas Værk Tab. VIII, 2, hvorfra den er laant, har Hulet ikke 4, men 8 Eger.

Solen blev, som bekiendt, hos Ægypterne betegnet ved en rund Skive eller en Cirkel med et Punkt i Midten.

Men det er især det skraae Kors \times , hvis solare Betydning det er Dr. Rapp magtpaaliggende at godtgjøre. Idet han antager, at det har sin Oprindelse fra Sol- og Mithras-Tienesten i Asiens biergige Høiland (S. 9)¹¹), søger han at vise, at det som et Symbol paa denne Dyrkelse har været anbragt paa det parthiske Riges Fane, og at det, ligeledes som Solens Tegn, forefindes paa Mynter, prægede i Gallien af de celtiske fra Asien udvandrede Folk (S. 14-16), saavel som paa Mynter fra græsk-baktriske og indo-skythiske Konger i det 2det Aarhundrede f. Chr. (S. 16-17 og 21). Vi ville undersøge, hvorledes dette forholder sig.

Beviset for, at dette Tegn har været det parthiske Riges Emblem, henter Forf. fra Fremstillingen paa de romerske Denarer, der ere prægede under Augustus Aar 20 f. Chr. til Minde om Tilbagegivelsen af de romerske Faner, som vare erobrede af Partherne i tidligere Krige. Paa disse sees en Parther knælende overrække et Felttegn med en lille Fane, der paa endeel Exemplarer er mærket med to ² korslagte Streger (see Fig. 2); idet Forf. tager denne Fane for Parthernes, mener han, at Tegnet har været et Symbol paa Soldyrkelsen hos dette Folk. Men denne Opfattelse er vistnok ikke rigtig. Det er, som man seer af Formen, det romerske Legiontegn, *Signum*, med et firkantet Tøistykke, svarende til *Vexillum*, som Partheren overrækker, og det maa, som Om-skriften *Sign(is) rece(ptis)* viser, være Tilbageleveringen af de

¹¹) Dr. Rapp citerer her endeel Forfattere: Gretser, Pitra, Eckhel, Cavedoni, Münzer, Letronne, Hucher og Raoul Rochette, med den Yttring, at deres Undersøgelser have ført til Erkiendelsen af, at det skraae Kors er af denne Oprindelse. Det citerede Skrift af Cavedoni haves ikke her. Hucher skal omtales nedenfor. Hvad de øvrige Forfattere angaaer, har jeg ikke hos dem fundet nogetsomhelst, der kunde berettige til denne Paastand.

romerske Faner, der er fremstillet¹²⁾. Man har anseet de to Streger paa Fanen for det romerske Tal X, der enten kunde betegne den 10de Legion¹³⁾ eller 10 Legioner¹⁴⁾; men der er en anden Forklaring, som forekommer mig at have mere for sig, nemlig, at disse Streger ikkun skulle antyde en Indskrift, som det indskrænkede Rum ikke tillod at anbringe, ligesom de Punkter eller smaa Kugler, man paa nogle Exemplarer træffer paa Fanen (see Fig. 3).¹⁵⁾ Det er i og for sig lidet rimeligt, at den parthiske Konges Fane har baaret Solens Symbol, eller at overhovedet Solen hos Partherne

3

har været betegnet ved et Kors. Under det parthiske Herredømme var Soldyrkelsen, som det synes, tilbagetrængt i Persien og den græske Polytheisme overveiende. Blandt de mange forskellige Fremstillinger, der findes paa de arsacidiske Kongers Mynter, navnlig paa Kobbermynterne, er der kun een, som kan henføres til Solcultus, nemlig en Stierne over en Halvmaane (Symbolet paa Solens og Maanens Dyrkelse i Forening), og her er Solen fremstillet som en Stierne, hvilket var det almindelige i denne Periode.¹⁶⁾

Hvad de galliske Mynter angaaer, mener Forf., at Fi-

4

5

gurerne 4 og 5, som man ikke sielden seer foran Hesten for en Vogn, i Enden af et Baand eller en Green, som holdes af Vognens Styrer, indeholde Solens Symbol, idet han anseer Vognen, hvis Hest ofte er fremstillet med

¹²⁾ Dette er viist af Longperier i *Revue archéol. fr.* 1849 S. 324 f. og i *Revue numism. fr.* 1850 p. 236-237.

¹³⁾ Longperier *anf. St.*, foreg. Anm.

¹⁴⁾ Elberling *Revue numism. belge* S. III T. IV (1860) p. 123.

¹⁵⁾ Hucher i *Revue numism. fr.* 1855 p. 157-158. Denne Archæolog havde tidligere (*Revue numism. fr.* 1850 p. 188-189) forklaret Tegnet paa samme Maade som Dr. Rapp.

¹⁶⁾ Et skraat Kors paa een af Herodes den Stores Mynter er af Forf., ligesom tidligere af Cavedoni, antaget for et religiøst Symbol; det skal nedenfor vises, at det er det græske Bogstav X.

Menneskehoved og Vinger, for Solens Vogn. Denne Mening har allerede forhen været fremsat af Hucher¹⁷⁾; men denne Archæolog er senere kommen til den Anskuelse, at det er et Seirstegn eller Anathema, der er fremstillet saaledes, og at de to hinanden krydsende Streger, ligesom paa Partherens Fane paa de romerske Denarer, ere satte istedetfor en Indskrift¹⁸⁾. Det er vistnok sandsynligt, at det, der er anbragt indeni Fiirkanten, enten har denne Betydning eller ikkun er en Udsmykkelse.¹⁹⁾ Det lader sig ikke bevise, at det er Solgudens Vogn, som er afbildet paa disse Mynter; Fiirkanten indeslutter ofte Streger og Kugler, der danne andre Figurer (see Fig. 6 og 7)²⁰⁾, eller ikkun et enkelt Punkt eller en Kugle²¹⁾; Mynterne, paa hvilke Tegnet forekommer, ere af et yderlig raat og barbarisk Præg og indeholde ikke Skriftegn.

6

7

Det er nogle lignende Tegn paa de baktriske og indoskythiske Kongers Mynter, Forf. har troet at kunne benytte til at begrunde sin Anskuelse, nemlig de, som de hosføiede Figurer 8-11 frembyde, der ere anbragte et eller andet Sted paa Reversen i Rummet ved Siden af Hovedfremstillingen. De anførte Kongers Mynter indeholde en stor Mangfoldighed af saadanne Tegn, sammensatte af lige og krumme Linier, ofte med Tilføielse af et Bogstav, som vexe ved Siden af den samme Hovedtyp og

8

9

10

11

¹⁷⁾ Revue numism. fr. 1850 p. 180-188; jvfr 1852 p. 182.

¹⁸⁾ Revue numism. fr. 1855 p. 157-160.

¹⁹⁾ Paa et ægyptisk Monument træffer man en lignende Fiirkant paa Enden af en Stang, der synes at skulle forestille en Tavle med Skrift; see Wilkinson N. S. Vol. I p. 130 N° 441. Paa de romerske Mynter efter Constantin den Stores Tid er ogsaa Rigets Fane, som Keiseren holder, undertiden fremstillet paa denne Maade, see f. Ex. Cohen Vol. VI p. 401 pl. XIII, 53 og 70; da de to krydsende Streger her ikke udgjøre et afsondret Tegn indeni Fiirkanten, men ere dennes Diagonaler, lade de sig ikke vel opfatte som Begyndelsesbogstavet af Christi Navn.

²⁰⁾ Donop Méd. gallo-gaëliques Tab. V-VII. Revue numism. fr. 1855 pl. IV, 1 og 4.

²¹⁾ Lambert Numismatique gauloise pl. V, 16 og 18.

ikke staae i nogen Forbindelse med denne. De svare altsaa fuldkomment til de smaa Monogrammer paa de græske Mynter, og da det er disse Mynter, hvis Præg er efterlignet af de asiatiske Konger, som ogsaa have sat en græsk Omskrift paa Adversen, kan det ikke betvivles, at de foreliggende Tegn maae opfattes paa samme Maade som de græske Monogrammer, nemlig som Mærker for forskellige Myntsteder eller Personer, der have forstaaet Myntningen. Dette udelukker imidlertid ikke, at de tillige kunne have været hellige Symboler, og Forf. antager endeel af dem derfor. Han gjør med Hensyn hertil gjældende, at man paa en Mynt fra Kong Azes, ved Siden af en staaende Figur, der formodentlig forestiller Kongen som Ypperstepræst, træffer Tegnet umiddelbart over Korssymbolet $+$, og at paa een af Kong Hippokrates's Mynter Tegnet Fig. 11 er anbragt foran en Hest, som han anseer for Solens Hest. Hvad den første Mynt angaaer, har Forf. benyttet en af Raoul Rochette udgiven Afbildning²²⁾; men denne er rimeligviis unøjagtig eller udført efter et utydeligt Exemplar. En anden af den samme Konges Mynter med lignende Typer indeholder nemlig Tegnet paa det samme Sted²³⁾, hvilket lader formode, at det er dette Tegn, som er taget for to forskellige; paa tilsvarende Mynter findes istedetfor samme Mærkerne eller og andre, som ikke frembyde noget Korstegn²⁴⁾, og man træffer ellers ikke Korset som et Tegn for sig paa de asiatiske Kongers Mynter. At Tegnet Fig. 11 paa en anden af disse Kongers Mynter har sin Plads foran en Hest, kan ikke komme i Betragtning, om man ogsaa vil ansee Hesten for Solgudens; thi de Tegn, der frembyde det i en Fiirkant indesluttede Kors, findes ogsaa ved

²²⁾ Journ. des Savants 1836 pl. II, 16 (p. 198 n° 17), copieret paa Dr. Rapps Tavle under Fig. C.

²³⁾ Wilson Ariana pl. VI, 17.

²⁴⁾ Wilson Ariana pl. VI, 16. Indian antiquities of J. Prinsep edited by Thomas (1858) Vol. II p. 207 N° 7, pl. XI, c-d, Monogr. N° 42, 134 a, 137 og 138.

Siden af andre Dyr²⁵⁾, saavelsom ved forskellige Gudebilleder, der ikke kunne forestille Solens Gud, ligesom overhovedet, hvad allerede er bemærket, disse Tegn ikke staae i nogen Forbindelse med Hovedfiguren. Der er ikke Grund til at ansee noget af disse Tegn for et helligt Symbol.²⁶⁾ Paa den anden Side er det derimod ikke vanskeligt at komme til Erkiendelsen af det Usandsynlige i, at de have haft en religiøs Betydning. Naar man nemlig giennemgaaer de i stor Mangfoldighed forekommende Mærker paa disse Kongers Mynter, vil man finde endeel, som i en Fiirkant indeholde Linier, der ikke danne et Kors, men ere sammensatte paa andre Maader.

Exempler paa saadanne Mærker ere de

her afbildede Figg. 12-15.²⁷⁾ Ere alle

disse hellige Symboler? Der er neppe

Nogen, der vil ansee dem derfor.²⁸⁾ Men

disse og de ovenfor under Figg. 8-11 anførte ere saa eensartede, at de upaat-

tvivleligt maae betragtes paa een og samme Maade, og man kan ikke andet end ansee det for vilkaarligt, at udsondre de af

²⁵⁾ F. Ex. Zebu-Oxen paa Kong Azes's Mynter.

²⁶⁾ Man seer ikke noget af dem i Haanden eller paa Hovedet af et Gudebillede, heller ikke anbragt som Hovedtyp paa Mynten.

²⁷⁾ I det ovenf. Anm. 24 citerede Værk af Thomas vil man paa Tavlen XI c-d finde et Antal af henved 50 saadanne Tegn. De ovenfor afbildede ere anførte paa Tavlen under No 20, 38, 39, 48, 90, 110, 118, 126, 134, 145, 167, 171 og 175.

²⁸⁾ Ogsaa paa Mynter fra reent græske Lande træffer man undertiden lignende Mærker, i hvilke man ikke kan skielne noget græsk Bogstav, og hvis Linier man ikke kan bestemme Betydningen af. Man kan sammenligne disse Tegn med dem, der i Middelalderen og endnu i en sildigere Tid brugtes i Signeter, ved Underskrift paa Documenter istedetfor eller ved Siden af Navnet, saavelsom paa Bygninger (*Bomærker*), bestaaende i Linier sammensatte paa forskellige Maader og undertiden forbundne med et eller andet Bogstav, Tegn, i hvilke det er forgiaevs at søge nogen symbolsk Betydning; see f. Ex. *Berichte der schleswig-holsteinischen Gesellsch. f. vaterl. Alterth.* XII (1847) Bl. 1-3 og XX (1861) Taf. I-IV S. 31 f.; *Otte Kunst-Archäologie des Mittelalters* S. 169.

Tegnene, der indeholde et Kors, og betragte disse alene som religiøse Symboler.

Resultatet af de foregaaende Bemærkninger er altsaa det, at det paa forskellige Maader varierede Kors, som Dr. Rapp har anseet for et Symbol paa Soldyrkelsen, i nogle af de Fremstillinger, han har henviist til, ikke er noget helligt Tegn, i andre vel har en religiøs Betydning, men ikke vedkommer Solens Gud, endelig, i de Fremstillinger, hvor det lader sig henføre til denne, nemlig som Mærke paa Heste, ikke behøver at opfattes som et Symbol paa Solen eller dens Dyrkelse.

Paa den anden Side vil det sees af det, der i min Afhandling er samlet til Oplysning om disse Tegn, at der paa Monumenter, Mynter og andre Oldtids-Levninger fra forskellige Lande, som Forf. har ladet være upaaagtede, findes mangfoldige Fremstillinger, i hvilke Korset ikke kan have Hensyn til Solen. Hankekorset holdes paa Ægyptens Billedværker i Haanden af alle Guder og Gudinder uden Forskiel, og i de vestasiatiske Lande er det ligeledes anvendt som et Attribut for ganske forskellige Guddomme, mandlige og kvindelige. Det lodrette Kors findes i Phoenicien og Lilleasien anbragt i Haanden eller paa Hovedet af Astarte og andre asiatiske Gudinder, saavel som paa Hovedet af de to til Dioskurerne svarende Kabirer. Det skraae Kors træffer man i det græske Nedreitalien i Haanden paa Demeter og som et Attribut for Athene. Paa samme Maade forholder det sig med de andre Korstegn af varierende Former og med det i en Cirkel indsluttede Kors; de lade sig ikke henføre til Solens Gud alene.

Naar man seer hen til Tegnets Form, vil man ogsaa, som jeg troer, finde det lidet sandsynligt, at det har været et Symbol paa Solen eller dens Dyrkelse. Efter Forf.'s Formening har Grundideen til Korsformen ligget i Solkredsens 4 Radier, hvilke Kunsten derpaa ogsaa fremstillede som de 4 Hoved-Eger i Solvognens Hiul, hvorved først Korsets Billede blev skabt

(S. 9)²⁹⁾; han kalder Korset "Solhiulets Kors" (S. 8), "et talende Symbol paa de 4 Dagstider eller Solomløbets 4 Aarstider" (S. 11). Ifølge denne Betragtningmaade er det altsaa Solens Bane og Indflydelse paa Jorden, en fra samme udledet Fiirhed, der har været betegnet ved dette Symbol. Men det maatte vistnok ligge Oldtidens Soldyrker nærmest, at betegne Gienstanden for sin Tilbedelse ved en Figur, der repræsenterede det synlige Himmellegeme selv. Vi finde ogsaa, at Solen er bleven fremstillet saaledes, nemlig enten som en rund Skive, i Ægypten og i Persien (paa de achæmenidiske Kongers Grave), eller som en Stjerne, især hos de semitiske Folk, hos Grækerne og hos Romerne, eller mere symbolsk ved et Hiul, baade hos asiatiske og europæiske Folk; det var Himmellegemets Form, dets Straalekreds og dets Løb, som naturligt ledede til disse Fremstillinger. For at støtte sin Anskuelse anfører Forf., at Solvognen trækkes af 4 Heste, og at dens Hiul har 4 Eger (S. 11); men hverken hiint eller dette er eiendommeligt for Solgudens Vogn. Ogsaa andre Guders Vogne og Veddekiørselsvogne findes fremstillede med 4 Heste, og Vognhiulet, især i den ældste Tid, havde i Almindelighed kun 4 Eger, ligesom man ogsaa finder Solvognens Hiul og det Hiul, der er Solens Symbol, afbildet med flere Eger. Den franske Archæolog Hucher, som før Rapp, i sine Studier af Symboliken paa Galliens Mynter, har fremsat den Mening, at Korset var et Symbol paa Solen, antager, at Korset ikke har været det oprindelige Symbol, men Hiulet, og at Korset er en Levning af dette, opstaaet ved en Udartning af Solhiulet hos de barbariske Folk.³⁰⁾ Men hvad enten man fore-

²⁹⁾ Forf.s Ord ere disse: *Die Grundidee zur Form dieses heiligen Symbols vorchristlicher Völker lag wohl eigentlich in den 4 Radien des Sonnenkreises, welche die Kunst dann auch als die 4 Hauptspeichen im Rade des Sonnenwagens dargestellt und somit zuerst das Bild des Kreuzes geschaffen hat.*

³⁰⁾ Revue numism. fr. 1850 p. 188-189. Paa dette Sted yttrer Hucher, at der Intet er til Hinder for at antage, at Symbolet paa samme Maade er udartet i Asien og andre Lande, og forklarer Fanemærket paa de oven-

stiller sig, at Hiulet er valgt til Solens Symbol paa Grund af dets Lighed med Himmelleget i Form og Bevægelse, eller at det kun har været en Antydning af Solgudens Vogn, er det Cirkelen som er det Væsentlige ved Symbolets Figur; naar Cirkelen bortkastes, kan Symbolet ikke forestille et Hiul, og Ligheden med Himmelleget saavel som Hentydningen til Solvognen er forsvunden.

Vi komme til det andet Hovedpunkt: Christi Monogramms Forekomst før Christi Tid som et Symbol paa Soldyrkelse eller dog af religiøs Betydning³¹). Det er paa Mynter fra Asien, Forf. troer at kunne paavise dette Symbol, nemlig under Formen ☩ paa Mynter fra Herodes den Store, Øen Chios og den armeniske Konge Tigranes, under Formen ☩ paa de baktriske og indoskythiske Kongers Mynter fra det 2det Aarh. f. Chr. Vi ville underkaste de Mynter, Forf. anfører, en nærmere Undersøgelse.

De Mynter fra Herodes, her sigtes til, ere Kobbermynter, paa hvilke et lille ☩ er anbragt ved Siden af Hovedforestillingen: en Trefod, en Hielm eller en Caduceus. For at vise Sandsynligheden af dette Tegns symbolske Betydning bemærker Forf. (S. 13-14), at det forekommer paa et saadant Sted paa Mynterne, hvor sædvanligt de religiøse Symboler have deres Plads; men som bekendt findes tilsvarende Monogrammer meget hyppigt anbragte saaledes paa græske Mynter. De Sauley³²) antager, at det betyder *Τρίχαιλον*, som Myntens Værdi, ligesom

omtalte romerske Mynter i Overensstemmelse hermed; men senere (see *Revue numism. fr.* 1855 p. 157-158) har han opgivet denne Forklaring.

³¹) Ifølge en S. 21 forekommende Yttring synes Forf. at være i Tvivl, om det overalt har været et Symbol paa Soldyrkelse. Det er ikkun om Tegnet paa Tigranes's Mynter, at han udtrykkelig bemærker, at det har denne Betydning. Dog synes han at opfatte det paa samme Maade paa de baktriske Kongers Mynter, da han fremhæver, at det er anbragt foran Solens Hest og over Korset.

³²) *Bull. archéol. de l'Athenæum fr.* 1855 p. 74; *Revue numism. fr.* 1857 p. 291. Optaget af Madden *Hist. of jewish coinage* p. 87-88.

at **X**, der findes indeni en Krands paa Midten af en anden af Herodes's Kobbermynter, er Begyndelsesbogstavet af *Χαλκοῦς*, en Antagelse, hvortil Mynternes Vægt passer. Denne Forklaring forkaster Forf., idet han spørger, hvorfor dette Bogstav skulde være anbragt i en Krands, og hvorfor man endnu ikke har fundet nogen Dichalkon. Til det første kan svares, at de bosporiske Kongers Kobbermynter, der gieldt 48 Nummia, have Ziffrene **MH** omgivne af en Krands, og at man overhovedet paa mange græske Mynter finder en Krands anbragt alene som Indfatning. Hvad det andet Spørgsmaal angaaer, har De Saulcy anført en Kobbermynt fra Herodes, som paa Midten af Reversen har to græske Bogstaver, der synes at være **ΔΙ**, og som kan have været en *Διχάλκον*, da dens Vægt falder midt imellem de to andre Mynters.³³⁾ Det er imidlertid ogsaa muligt, at **P** ikke betegner Myntsorten, men den Person, der har forestaaet Myntningen. I ethvert Fald er der ikke Grund til at ansee det for andet end et af græske Bogstaver sammensat Monogram.³⁴⁾

Forf. troer, at dette Tegn ogsaa findes paa en Mynt fra

16

Chios, idet han henviser til en Afbildning af en paa denne Ø præget Assarion, der findes i Maddens Værk over de jødiske Mynter (S. 244); den er her giengiven under Fig. 16. Det, der sees under Sphinxens opløftede Forbeen, antager han for et Symbol paa en Klippe (S. 14). Men Afbildningen hos Madden er unøjagtig eller tegnet efter et utydeligt Exemplar af Mynten. Her gives under Fig. 17 en anden Tegning af denne Mynt³⁵⁾, af hvilken man vil see, at det, hvorover Sphinxen

17

³³⁾ Bull. archéol. de l'Athenæum français 1855 p. 74.

³⁴⁾ Cavedonis Mening, at det er det asiatiske Hankekors, er uantagelig. Det maa ifølge en Undersøgelse af 6 Exemplarer ansees for sikkert, at Tegnet ikke ovenfor ender i en Ring, men at det er Bogstavet **P**, som befinder sig i Midten; see De Saulcy i Revue numism. fr. anf. St.

³⁵⁾ Efter en Afstøbning i den kongl. Samling af en Mynt, der findes i det britiske Museum. Adversen er ganske den samme som den af Madden afbildede.

holder sit Been, er en Drueklase, den samme, som hyppigt paa Chios's Mynter er anbragt foran Sphinxens Krop.

De Mynter fra Tigranes, som Forf. anfører, ere Tetradrachmer prægede i Antiochien, med den paa en Klippe siddende Stadgudinde, som have Mærket P paa Klippen; han anseer dette for et Symbol paa Mithras- og Sol-Tienesten i de Lande, over hvilke Tigranes herskede (S. 14 og 28-29 Fig. I). Men andre Tetradrachmer af samme Præg have paa Klippen forskellige græske Monogrammer, som Σ , K og fl.³⁶⁾, hvilke, ligesom Monogrammerne paa Seleucidernes og andre græske Mynter, have Hensyn til Myntningen og formodentlig ere Begyndelsesbogstaver af Personnavne. Det foreliggende Tegn, hvis Form viser en Sættelse af græske Bogstaver, maa upaatvivlelig opfattes paa samme Maade.

Det forholder sig paa lignende Maade med det Forbillede for den anden Form af Christi Monogram, der skulde findes paa de baktriske og indoskythiske Kongers Mynter.

Tegnet, der sigtes til, er det her under Fig. 18 afbildede (jvfr. S. 247 Fig. 11). Forfatteren opfatter det som en foroven krummet Stav, paa hvilken der hænger en Quadrat med et Kors i, og betragter det som et fuldkomment Sidestykke til Constantins Labarum (S. 17-18).³⁷⁾ Men Forskiellen er iøine-

faldende og væsentlig. Labarum (see Fig. 19) frembyder en Fiirkant, der indeslutter Christi Monogram, og dens ¹⁹ Stang ender aldrig foroven i en Krumning³⁸⁾; Tegnet paa

³⁶⁾ Mionnet V p. 108; Suppl. VIII p. 78. Jvfr. Sestini Descr. n. vet. p. 502.

³⁷⁾ Forf. finder ogsaa Labarum fremstillet paa en Mynt, hvor Fiirkanten ikke indeholder et Kors (S. 28 ad Fig. H). Dersom dette ikke hidrører fra en Uagtsomhed, maa man antage, at det er Forf.'s Mening, at de af disse Tegn, i hvilke Linierne ikke danne et Kors, ere skiødesløse Efterligninger af dem med Korset. Men der er ikke Grund til at betragte dem saaledes. Linierne ere som oftest fuldkommen bestemte og vise Figurer, der ere meget forskellige fra et Kors.

³⁸⁾ Undertiden sees paa Toppen af Stangen, over Fiirkanten, en Kugle, et Landsejrn eller et Kors, eller Fiirkanten hænger i to fra Toppen udgaende Snore.

Mynterne viser derimod stedse en Fiirkant, der er udfyldt af et Kors og giennemskaaen af P, hvis Krumning befinder sig ovenover samme. Hvad den formeentlige Krumstav angaaer, findes vel Tegnet ogsaa afbildet saaledes ; men i Almindelighed er det P, som danner Midten af samme, og denne Form maa ansees for den normale. Man kan ikke betvivle, at dette er det græske Bogstav. P udgør ogsaa en Bestanddeel af Tegn, der ikke indeholde Korset (see S. 249 Figg. 13); Fiirkanten med Korset er paa samme Maade forbunden med Y, der umiskendeligt er Bogstavet Ypsilon (Figg. 14), og andre af disse Mærker frembyde Bogstavet B (Figg. 15). At P er en unøiagtig Giengivelse af P, bekræftes ved den græske Omskrift paa Adversen af Mynterne, der hyppigt indeholder uregelmæssige og forvanskede Bogstavformer, og blandt disse P givet paa samme Maade³⁹⁾. Hvad Tegnets Betydning angaaer, er det allerede ovenfor viist, at dette ligesom de andre eensartede Tegn, der vexle med det paa disse Kongers Mynter, ikke er et religiøst Symbol, men et Myntningen vedkommende Mærke. Det er uvist, om Fiirkanten er en væsentlig Bestanddeel af Mærket eller kun en Ramme. Dersom er det egentlige Mærke; maa det ansees for et Monogram af X og P som Begyndelsesbogstaver af et græsk Personnavn. Man træffer det som Personmærke paa græske Mynter før Christi Tid, saaledes paa en Tetradrachme fra den seleucidiske Konge Alexander Bala⁴⁰⁾ og oftere paa ptolemæiske Kobbermynter.⁴¹⁾

Den ældste Form af Christi Monogram og den eneste, som

³⁹⁾ See f. Ex. Hermaeus's Mynt i Wilsons Ariana pl. V, 4. Man træffer overhovedet ofte en lignende Form af P paa græske og romerske Mynter.

⁴⁰⁾ Mionnet Suppl. VIII p. 36 N° 187.

⁴¹⁾ Det Tegn paa en atheniensisk Tetradrachme, hvilket Eckhel har omtalt som identisk med Christi Monogram, er et andet; see Beulé Monnaies d'Athènes p. 178. Men paa en i den lydiske Stad Mæonia under Traianus Decius præget Mynt træffer man i Omskriften P og X sammenskrevne paa samme Maade i Ordet APX(*ovτος*); see Mionnet Suppl. VII p. 370 n° 243; jvfr. Num. Chronicle N. S. VI (1866) p. 215 f.

findes paa Constantins Labarum, er .⁴²⁾ Dr. Rapp anseer de to krydsende Streger paa Midten for Kors-Symbolet, og idet han bemærker, at ifølge de nyeste Forskninger ikke det skraae Kors, men ikkun det lodrette Kors forekommer paa de christelige Grave og Monumenter før Constantin den Store, finder han heri en Omstændighed, der taler for hans Mening, at det var et gammelt hedensk Symbol, Constantin optog. Denne Opfattelse af Monogrammet's ældste Form er ikke rigtig; **X** er her ikke det christelige Kors, men Bogstavet **X**, der med **P** danner Begyndelsen af Christi Navn. Det er vel sandt, at Christi Kors ikke forefindes under den skraae Form før Constantin; men **X** forekommer ikke sieldent i den ældste Tid som et christeligt Tegn, nemlig som Begyndelsesbogstavet af Christi Navn.⁴³⁾ Det kommer iøvrigt her ikke i Betragtning, om **X** har været et christeligt Symbol før Constantin den Store, eller hvilken Betydning dette Tegn har havt; thi der er al Grund til at antage, at Tegnet selv, i sin Heelhed, før denne Keisers Regering var i almindelig Brug hos de Christne som et Symbol paa deres Tro; det træffes hyppigt i Katakomberne.⁴⁴⁾ Heri maa netop Grunden søges til, at Constantin anbragte dette Tegn paa Rigets Fane. At han ikke valgte det lodrette Kors, hvilket kunde synes at have ligget ham nærmere, naar man tager Hensyn til Forf.s Bemærkning om dette Kors's Forekomst i de første Aarhundreder efter Chr., finder sin naturlige Forklaring deri, at overhovedet Korset før hans Tid var lidet brugeligt; det forekommer kun enkelte Gange i Katakomberne i Rom og paa Monumenter, der kunne henføres til Tiden før Constantin, i Provindserne. Det samme gælder om det monogrammatiske Kors . De nyeste Undersøgelser om Brugen af de ældste

⁴²⁾ See Constantins Mynter i *Revue numism. fr.* N. S. XI (1866) p. 78 f.

⁴³⁾ Letronne i *Acad. d. inscr.* T. XVI P. II p. 248. Martigny *Dictionnaire des antiquités chrétiennes* (1865) p. 415.

⁴⁴⁾ Perret *Catacombes de Rome* Vol. VI p. 97-98. Pitra i *Spicilegium Solesmense* T. IV p. 528 f. Martigny *Dict. des antiquités chrét.* p. 415.

christelige Tegn have nemlig ført til følgende Resultat. Monogrammet XP , sammensat af Bogstaverne XP , var det tidligste christelige Symbol og det almindelige før det 4de Aarh.; ved Siden af dette træffer man undertiden det af IX sammensatte Monogram X eller Bogstavet X alene, eller med Tilføielse af Korset: XP . Ved at udelade X af dette sidste Tegn eller ved at sætte en horizontal Streg istedetfor X i Christi oprindelige Monogram, dannede man Tegnet P , som endnu indeholdt Begyndelses-Bogstaverne af Christi Navn, da det, seet noget fra Siden, tillige frembød et X . I det 4de Aarh. brugtes begge disse Former af Monogrammet sammen; men i Løbet af det 5te Aarh. gik de af Brug, medens i det samme Tidsrum Korset blev meer og meer almindeligt og derpaa det eneherkende.⁴⁵⁾

⁴⁵⁾ Pitra i Spicileg. Solesmense T. IV p. 524 f. Martigny Dict. des antiquités chrét. p. 185-186, p. 347, p. 414-416 og p. 455-456 (især efter De Rossi).